

1. ΘΕΜΑ

Η αύξηση των ρημάτων: συλλαβική – φωνηεντική – εσωτερική

2. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

*δένω – έδενα – έδεσα, λύνω – έλυνα – έλυσα, χτίζω – έχτιζα – έχτισα
αμφιβάλλω – αμφέβαλα, διακόπτω – διέκοψα, συλλαμβάνω – συνέλαβα
αποδεικνύω – απέδειξα και απόδειξα, προτρέπω – πρότρεψα και προέτρεψα,
αναγγέλλω – ανήγγειλα και ανάγγειλα*

3. ΕΠΙΠΕΔΟ-ΒΑΘΜΟΣ ΔΥΣΚΟΛΙΑΣ

Δ ΚΕΓ, 3 ΕΚΠΑ

4. ΠΡΟΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΗ ΓΝΩΣΗ

Θέματα και κατάληξεις

Σχηματισμός παρατατικού – αορίστου

5. ΠΙΘΑΝΑ ΛΑΘΗ

Λανθασμένη χρήση της αύξησης (*εγέλασα, emίλησα, επότισα* κτλ.).

Εσωτερική αύξηση στον αόριστο της προστακτικής (*παρήγγειλέ μου έναν καφέ, υπέγραψέ το τώρα* κτλ.).

6. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

Στην αρχαία ελληνική όλοι οι παρελθοντικοί χρόνοι έπαιρναν υποχρεωτικά αύξηση, δηλαδή ένα μόρφημα *ε-* αν το θέμα του ρήματος άρχιζε από σύμφωνο (*συλλαβική αύξηση*) ή τα μορφήματα *η-* και *ω-* αν το θέμα του ρήματος άρχιζε από φωνήεν (*φωνηεντική αύξηση*). Έτσι, η χρονική και η φωνηεντική αύξηση αποτελούσαν βασικό μορφολογικό χαρακτηριστικό των παρελθοντικών χρόνων. Στη νέα ελληνική η αύξηση διακρίνεται σε συλλαβική, φωνηεντική και εσωτερική.

Συλλαβική αύξηση

Η συλλαβική αύξηση εμφανίζεται στους παρελθοντικούς χρόνους των ρημάτων που αρχίζουν από σύμφωνο και «αυξάνει» το θέμα του ρήματος σε δισύλλαβο, δηλαδή μεγαλώνει κατά μία συλλαβή τα μονοσύλλαβα (μόνο) θέματα (π.χ. *έ-λυν-α, έ-λυσ-α, έ-γραφ-α, έ-γραψ-α*), λόγω του βασικού χαρακτηριστικού των παρελθοντικών χρόνων: τον τονισμό τους στην *τρίτη συλλαβή*. Όταν το ρηματικό θέμα έχει περισσότερες από μία συλλαβές, η αύξηση δε χρησιμοποιείται (π.χ. *γέ/λασ-α, μί/λησ-α, ζω/γρά/φισ-α*). Άρα, η αύξηση είναι υποχρεωτική μόνο στον παρατατικό και αόριστο της ενεργητικής φωνής των ρημάτων της *α'* συζυγίας που έχουν μονοσύλλαβο θέμα, όταν αυτά βρίσκονται στον ενικό αριθμό και στο τρίτο πρόσωπο πληθυντικού με κατάληξη *-αν*.

Δεν παίρνουν αύξηση στον αόριστο της ενεργητικής φωνής αρκετά ανώμαλα ρήματα, όπως: *βγαίνω – βγήκα, βρίσκω – βρήκα, μπαίνω – μπήκα, πηγαίνω – πήγα, παίρνω – πήρα*.

Ορισμένα λόγια ρήματα εμφανίζονται με συλλαβική αύξηση στο τρίτο ενικό και τρίτο πληθυντικό πρόσωπο του αορίστου της παθητικής φωνής, αλλά αυτή η αύξηση είναι άτονη (π.χ. *εστάλη/εστάλησαν, ελέχθη/ελέχθησαν*).

Υπάρχουν επίσης περιπτώσεις στη νέα ελληνική όπου η εσωτερική αύξηση αντικαθίσταται από τη συλλαβική αύξηση (π.χ. *πρό-κειται, παρατατικός: ε-πρόκειτο και όχι προέκειτο*).

Φωνηεντική αύξηση

Η φωνηεντική αύξηση διατηρείται σε περιορισμένο αριθμό ρημάτων της νέας ελληνικής, και μάλιστα όταν τονίζεται το αρχικό φωνήεν του θέματος (π.χ. ελπίζω – *ήλπιζα*, ελέγχω – *ήλεγγα/ήλεγγα*, αίρω – *ήρα/ήρα*, κατευθύνω – *κατηύθυνα/κατηύθυνα*, παράγω – *παρήγα/παρήγα*).

Υπάρχει μια κατηγορία ρημάτων της νέας ελληνικής που παίρνουν αύξηση η-. Αυτά είναι: θέλω, παρατατικός *ήθελα*, ξέρω, παρατατικός *ήξερα*, πίνω, αόριστος *ήπια*.

Εσωτερική αύξηση

Στην κοινή νεοελληνική υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός από σύνθετα ρήματα με προθέσεις (αρχαίες και νέες) που παίρνουν εσωτερική αύξηση στον παρατατικό και στον αόριστο (διαμένω [διά+μένω] – *διέμενα*, *διέμεινα*). Όταν υπάρχουν περισσότερες από μία προθέσεις, η αύξηση μπαίνει αμέσως μετά την τελευταία πρόθεση (π.χ. προεκβάλλω [προ+εκ+βάλλω] – *προεξέβαλλα*, *προεξέβαλα*).

Εσωτερική αύξηση δέχονται μόνο μερικά σύνθετα ρήματα με πρώτο συνθετικό επίρρημα, όπως το *πολύ* (*πολυέγραφε*), το *πάρα* (*παραέπινε*), το *καλά* (*καλοέμαθε*), το *κουτσά* (*κουτσοέπινε*) κτλ., καθώς και μερικοί περασμένοι τύποι λόγιων ρημάτων, σύνθετων με νέα ή αρχαία πρόθεση, που ακολουθούν τον αρχαίο σχηματισμό (αρχαϊκή εσωτερική αύξηση): εγκρίνω – *ενέκρινα*, εκφράζω – *εξέφραζα*, ενδιαφέρω – *ενδιέφερα*, εμπνέω – *ενέπνεα* κτλ. Η εσωτερική συλλαβική αύξηση διατηρείται μόνο όταν τονίζεται. Έτσι, παρουσιάζεται στο πρώτο, δεύτερο και τρίτο πρόσωπο ενικού και στο τρίτο πρόσωπο πληθυντικού του παρατατικού και του αορίστου (π.χ. *διέκοπτα*, *διέκοπτες*, *διέκοπτε*, *διέκοπταν* / *διέκοψα*, *διέκοψες*, *διέκοψε*, *διέκοψαν*), όπου δηλαδή είναι τονισμένη. Δε διατηρείται στο πρώτο και δεύτερο πρόσωπο του πληθυντικού (διακόπταμε, διακόπτατε / διακόψαμε, διακόψατε). Στο τρίτο πρόσωπο πληθυντικού συνυπάρχουν και οι δύο τύποι: με αύξηση (*διέκοπταν* / *διέκοψαν*) και χωρίς αύξηση (*διακόπτανε* / *διακόψανε*).

Το ζήτημα της εσωτερικής αύξησης είναι περίπλοκο. Σε επίσημο ύφος λόγου (εφημερίδες, περιοδικά, επιστημονικά βιβλία και περιοδικά) παρατηρείται ευρεία χρήση της εσωτερικής αύξησης (άτονης) ακόμα και σε ρήματα που δε συνηθίζονται με αυτή στον καθημερινό λόγο. Π.χ.: ανα-γνωρίζω – *ανεγνώρισα*, δια-μηνύω – *διεμήνυσα*, δια-τελώ – *διετέλεσα* (άτονη εσωτερική αύξηση).

Αντίθετα, σε λογοτεχνικά κείμενα και στον προφορικό λόγο παρουσιάζονται σύνθετα ρήματα με προθέσεις χωρίς αύξηση, και μάλιστα ρήματα που συνήθως παρουσιάζονται με αύξηση. Έτσι, έχουμε: διάκρινες αντί *διέκρινες*, διάσωσε αντί *διέσωσε* κτλ.

Συχνά χρησιμοποιείται η εσωτερική αύξηση στον αόριστο της παθητικής φωνής ορισμένων ρημάτων λόγω του λόγιου χαρακτήρα αυτών των ρημάτων. Σε πολλά ρήματα της νέας ελληνικής συνυπάρχει ο παθητικός αόριστος με κατάληξη *-ήκα* παράλληλα με τις λόγιες καταλήξεις *σε -η*, *-ησαν* (τρίτο πρόσωπο ενικού και πληθυντικού). Σε κάποια, μάλιστα, λόγια ρήματα επικρατούν μόνο οι λόγιες καταλήξεις. Έτσι, συναντάμε σε επίσημο ύφος λόγου τύπους όπως: *ανεβλήθη/-ησαν* αντί *αναβλήθηκε/-ηκαν*, *αντελήφθη/-ησαν* αντί *αντιλήφθηκε/-ηκαν*, *απεσύρθη/-ησαν* αντί *αποσύρθηκε/-ηκαν*, *διεφάνη/-ησαν* αντί *διαφάνηκε/-ηκαν*, *εξεδόθη/-ησαν* αντί *εκδόθηκε/-ηκαν*, *κατετέθη/-ησαν* αντί *κατατέθηκε/-ηκαν*, *υπεβλήθη/-ησαν* αντί *υποβλήθηκε/-ηκαν* κτλ.

Θα πρέπει, επίσης, να τονιστεί ότι ο παρατατικός σε ρήματα λόγιας προέλευσης δέχεται υποχρεωτικά την αύξηση, σε αντίθεση με τον αόριστο, που μπορεί να παρουσιαστεί και χωρίς

αυτή. Π.χ. αποδίδω, *απέδιδα*, αλλά *απέδωσα/απόδωσα*, μεταδίδω, *μετέδιδα*, αλλά *μετέδωσα/μετάδωσα*, παραδίδω, *παρέδιδα*, αλλά *παρέδωσα/παράδωσα* κτλ.

Οι προθέσεις που λήγουν σε φωνήεν συνήθως αποβάλλουν το τελικό τους φωνήεν όταν το ρήμα που ακολουθεί αρχίζει από φωνήεν. Δυσκολία υπάρχει όταν το αρχικό φωνήεν του ρηματικού θέματος έπαιρνε δασεία στην αρχαία ελληνική (ίστημι). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη μετατροπή του συμφώνου της πρόθεσης που απομένει ύστερα από την έκθλιψη στον ενεστώτα (υφ-ίσταται [υπό+ίστημι], *υφ-έστη*, το π γίνεται φ).

Υπάρχουν επίσης περιπτώσεις στη νέα ελληνική όπου η εσωτερική αύξηση αντικαθίσταται από τη συλλαβική αύξηση (προ-κειται / *επρόκειτο* και όχι *προέκειτο*, όπως είναι στην αρχαία ελληνική).

Η προστακτική δεν παίρνει ποτέ αύξηση (π.χ. διάταξε – *διατάζετε*). Συχνά όμως στον προφορικό λόγο τα σύνθετα ρήματα με προθέσεις απαντώνται με αύξηση: *ανέθεσε, επέστρεφε, περιέγραφέ* μου το, *υπέγραφέ* το τώρα αμέσως κτλ.

	Ενεστώτας οριστικής	Αόριστος οριστικής	Αόριστος προστακτικής
1.	αναθέτω	ανέθεσα και ανάθεσα	ανάθεσε αναθέστε
2.	παραγγέλνω	παρήγγειλα	παράγγειλε παραγγείλτε / παραγγείλετε
3.	περιγράφω	περιέγραψα	περίγραψε περιγράψτε
4.	υπογράφω	υπέγραψα	υπόγραψε υπογράψτε

7. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Ο διδάσκων θα πρέπει να επισημάνει ότι έχουμε τρεις κατηγορίες ρημάτων:

1) ρήματα που παρουσιάζονται υποχρεωτικά με εσωτερική αύξηση. Π.χ. *αμφιβάλλω – αμφέβαλα*, *διακόπτω – διέκοψα*, *συλλαμβάνω – συνέλαβα* κτλ.

2) ρήματα που παρουσιάζονται με ή χωρίς εσωτερική αύξηση, ανάλογα με το ύφος του λόγου και το γλωσσικό περιβάλλον. Π.χ. *αναγγέλλω – ανήγγειλα* και *ανάγγειλα*, *αποδεικνύω – απέδειξα* και *απόδειξα*, *προτρέπω – πρότρεψα* και *προέτρεψα* κτλ.

3) ρήματα που στην κοινή νεοελληνική συνήθως δεν παίρνουν εσωτερική αύξηση (εφόσον αυτή είναι άτονη), αλλά σε επίσημο ύφος λόγου τα συναντάμε κάποτε με αύξηση. Π.χ. *διαμηνύω – διαμήνυσα (διεμήνυσα)*, *επισημαίνω – επισήμανα (επεσήμανα)*, *επιτυγχάνεται – επιτεύχθηκε (επετεύχθη)*, *διαπράττεται – διαπράχθη(χτη)κε (διεπράχθη)*, *προβλέπεται – παρατ. προβλεπόταν (προεβλέπετο)* κτλ.

Φυσικά, επειδή το ζήτημα της αύξησης είναι περίπλοκο, καλό θα ήταν να δοθούν αρχικά στους μαθητές απλά παραδείγματα, έτσι ώστε να εξοικειωθούν με αυτό το φαινόμενο.

8. ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΣΥΝΑΦΗ ΘΕΜΑΤΑ

ΜΠ6: Νόμος της τρισυλλαβίας

ΑΤ24: Τονισμός ρημάτων: συνέπειες του νόμου της τρισυλλαβίας στην κλίση του ενεστώτα και του αορίστου της μέσης φωνής

ΑΤ17: Τονισμός ρημάτων: η αύξηση κατά το σχηματισμό του «παρατατικού» και του «αορίστου»

ΓΤ9: Σχηματισμός του συνοπτικού ενεργητικού θέματος

ΓΓ10: Σχηματισμός του συνοπτικού παθητικού θέματος

9. ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ ΣΕ ΥΛΙΚΟ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Γλωσσικές Ασκήσεις: 250-256, 330-332, 338-341.